

POSLECH HUDBY

Děti hudbu poslouchají. Jen výjimečně se setkáme s názorem, že hudba valící se z nejrůznějších médií nenaplňuje volný čas mladého člověka. V čem tedy spatřovat problém a co je tudíž úkolem poslechu hudby ve vyučování?

„Ukázat dětem, jak hudbě aktivně naslouchat, vnímat ji a porozumět její řeči ve všech jejích podobách a žánrech, které nabízí, aby se jim stala užitečnou průvodkyní životem.“

S jinými žánry než se současnou populární hudbou se děti setkávají jen velmi zřídka. O to záslušnější je pak význam podnětného prostředí například rodinného, kde může dítě vstřebávat (třeba nesystematicky) i jiné žánry, než kterými je atakováno spolu se svými vrstevníky. Tento vklad se zúročuje až v následujících letech a jeho zkušenosti a dlouhodobě usměrňovaný vkus jej v hudebním životě posunou daleko před své okolí.

Stejně pozitivně může působit vliv dětských pěveckých sborů, hudebních souborů (folklor, duchovní hudba, tanec...) a individuální i souborové nástrojové hry v ZUŠ, kdy si dítě prostřednictvím vlastní interpretace hudební literatury snadněji vytváří k hudbě vztah a vlastními zážitky poznává její řeč.

Ani takhle však není možné obsáhnout hudbu v celé její šíři, proto se o to pokusme správně dramaturgicky a metodicky vedeným poslechem v hodinách hudební výchovy.

7.1. CÍLE POSLECHU HUDBY

- Ukázat dětem, jak hudbu vnímat a prožívat
- Poznávat hudební řeč – co a jakými prostředky hudba sděluje
- Hovořit o hudbě – hudbu hodnotit pomocí osvojených termínů
- Seznámit žáky s co nejširším spektrem hudebních druhů a žánrů a naučit je toleranci ke vkusu druhých

Nedělejme si iluzi, že všechny děti okamžitě získáme pro aktivní poslech renesančních polyfonií, romantických oper či jazzu. Vždyť tato hudba ani nebyla dětem adresována. Ke spokojenosti nám může postačit vědomí, že jsme dětem otevřeli bránu velkého světa hudby, že mladý posluchač bude vědět, co všechno mu hudba nabízí a že jen *on sám* je tím, kdo si z ní může vybírat, co „potřebuje.“

7.2. ŘEČ HUDBY (Čeho si budeme v hudbě všímat?)

Dětský posluchač dokáže být velice vnímavý a na hudbu může reagovat silným prožitkem. Neumí se v ní však orientovat, svůj prožitek popsat a vyjádřit verbálně. Je tedy nutné postupně žáky s řečí hudby seznamovat, naučit se ji poznávat a pracovat s hudebními termíny, které jim umožní jednotlivé jevy pojmenovat.

S termíny je seznámíme vždy na konkrétních ukázkách a řadíme je od nejjednodušších po složitější. Vycházíme přitom ze zkušeností z ostatních činností hudební výchovy (hlasové, instrumentální, pohybové...)

- a) **emocionální sdělení** (jak hudba působí na posluchače)
- veselá – smutná
 - dále specifikujeme: klidná, těžkopádná, vznešená, žertovná, odhodlaná, slavnostní, tragická, komická...
- b) **výrazové prostředky**
- hluboko – vysoko, pomalu – rychle, silně – slabě, krátce – dlouze...
 - dynamika a její změny (kontrast, gradace),
 - tempo a jeho změny
 - pohyb melodie (kroky, skoky)
 - rytmus
 - harmonie
 - nástrojové obsazení, pěvecké hlasy
- c) **funkční typy**
- lidová píseň, ukolébavka, pochod, tanec...
 - hudba na jevišti – opera, balet, opereta, muzikál...
 - hudba duchovní, etnická, relaxační, populární...
 - filmová hudba (hudba jako kulisa)
- d) **formotvorné prostředky**
- melodie, doprovod, opakování
 - motiv, téma
 - malá písňová forma, variace, rondo
 - instrumentální, vokální, vokálně instrumentální formy
- e) **slohotvorné prvky**
- hudba současná – stará
 - charakteristika užití hudebních prostředků vzhledem ke specifickým rysům jednotlivých období

7.3. CVIČENÍ NA KONCENTRACI

Základním předpokladem aktivního poslechu je zklidnění a soustředěná pozornost posluchače, která se nám bude hodit i v ostatních předmětech. Zvláště u malých hyperaktivních dětí to může být na první pohled nesplnitelný úkol. Po jeho zvládnutí však již stojíme téměř u cíle.

Nežli se dostaneme k samotnému poslechu hudebních ukázek, začneme proto s krátkými sluchovými cvičeními. Větší koncentraci napomůže, když při nich děti zavřou oči a vyvarují se tak všem možným vizuálním vzruchům.

Cvičení:

- ❖ *Se zavřenýma očima posloucháme a rozlišujeme zvuky kolem nás (zvuky ve třídě, na chodbě, na ulici...)*
- ❖ *Se zavřenýma očima děti naslouchají zvukům, které vytváří učitel (vrznutí dveří, cinkání klíčů, podupávání...) „Kdo je vyjmenuje ve správném pořadí?“*
- ❖ *Opět se zavřenýma očima rozlišujeme kvalitu zvuku:*
 - *cinknutí na láhev plnou – prázdnou – poloprázdnou*

- papír – trhání, stříhání, mačkání...
- hlasy spolužáků (hra „Kukačko, zakukej“)
- dětské hudební nástroje

- ❖ Jak dlouho zní hluboký tón zahrany na klavír s použitím pedálu?
- ❖ Rozlišování zvuků z okolí – nahrávky na diktafon si mohou poříditi sami žáci
- ❖ Zvukové ukázky jsou obsaženy i na souborech poslechových skladeb pro jednotlivé ročníky

7.4. METODICKÝ POSTUP POSLECHU

7.4.1. Motivace

Motivace je stejně jako pro ostatní činnosti veledůležitá. Způsob provedení vychází do značné míry z osobnosti učitele, jakými prostředky dokáže žákovu pozornost soustředit na následnou činnost.

<u>slovní</u>	- krátký poutavý příběh ze života skladatele, o vzniku skladby, způsobu interpretace...
	- literární ukázka (pohádka, povídka...)
	- vykreslení nálady skladby...
	- hledání společných bodů skladby a životních zkušeností dětí...
<u>obrazové hudební</u>	- tématicky spřízněná reprodukce, fotografie, videozáznam...
	- seznámení s úryvky skladby...

Soustředěný poslech nám kromě motivace pomohou zajistit i tzv. **aktivizační úkoly**. Jde o snadno splnitelné úkoly zadané žákovi před poslechem, k jejichž splnění je soustředěný poslech podmínkou.

- ✓ *Urči náladu skladby (v jakém prostředí by jí to slušelo nejlíp?)*
- ✓ *Poznej a zapamatuj si nástroje, které hrají*
- ✓ *V jakém taktu je skladba napsaná*
- ✓ *Čím se autor skladby zřejmě inspiroval*
- ✓ *Zvedni ruku až uslyšíš téma (předem známé)*
- ✓ *Vymysli skladbě název*
- ✓ *Co si při poslechu představuješ*
- ✓ *Jaký videoklip bys ke skladbě natočil...*

7.4.2. Poslech

Výběr poslechových skladeb

Pokud při výběru skladeb nevycházíme z nabízených kompletů pro poslech hudby, kde je poslechová skladba zařazována s ohledem na probíraný jev a jednotlivé ukázky jsou tématicky uspořádány podle didaktických hledisek, je dobré, aby skladby splňovaly několik kritérií:

- Vybíráme “nejkrásnější a nejcharakterističtější tituly“, které mohou zaujmout dětského posluchače
- Při volbě interpretů sáhneme po nejlepší kvalitě
- Poslech zprostředkováváme na technicky kvalitních přístrojích (Průměrná skladba v nevýrazném provedení ze třetí kopie na přenosném kazetovém magnetofonu neosloví ani vospělého posluchače)

Mladí posluchači nejsou ve většině případů schopni aktivně poslouchat delší skladby. Volíme proto raději ukázky přiměřené věku a úrovni posluchače – od 2 do 5 minut.

Posluchači by se měli pohodlně posadit, prožitek je obvykle umocněn, když zavřou oči a hudba zazní až do naprostého ticha. Je nutné, aby soustředěně naslouchal i učitel, neboť i zde je dětem vzorem. Ukázku zakončíme plynulým ztlumením zvuku, aby mohla hudba dál doznívat v dětské mysli.

7.4.3. Beseda (analýza)

Beseda o skladbě následuje bezprostředně po prvním – nerušeném – poslechu. Učitel pomocí předem připravených otázek vybízí posluchače k debatě, pomáhá jim s vyjadřováním nabídkou vhodných hudebních termínů, objasňuje nové hudební pojmy. Nejdříve však prostřednictvím vhodných otázek dáme dětem prostor ke sdělení **subjektivního emocionálního prožitku**:

- ✓ *Jaká to byla hudba?*
- ✓ *Jak na tebe působila?*
- ✓ *Co ti připomínala?*
- ✓ *Kde by sis ji dokázal představit?*

Následuje **objektivní racionální zdůvodnění**. Otázkou: “Proč na tebe působila právě takto?” společně hledáme a pojmenováváme hudebně výrazové prostředky ve skladbě užitě. S ukázkou dále pracujeme – její části mohou znovu několikrát zaznít na důkaz či vyvrácení našeho zjištění.

7.4.4. Shrnutí (syntéza)

Shrnutím poznatků, ke kterým jsme v besedě došli, učitel posluchačům pomáhá formulovat jednoznačnou a jasnou představu o skladbě, skladateli, době vzniku, žánru, interpretaci a užitých hudebních prostředcích. Vhodný je stručný zápis do sešitu a zaznamenání nových pojmů do hudebního slovníčku.

Na závěr skladba zazní ještě jednou. Tentokrát nepůjde o nerušený poslech. Naopak – učitel i žáci do něj mohou vstupovat svými komentáři, reakcemi na různé hudební podněty, mohou dirigovat, sledovat partituru, hrou na tělo vyjadřovat rytmus skladby, pokusit se o její pohybové, instrumentální a výtvarné ztvárnění.

Samozřejmě, že po dvojím poslechu nezůstane skladba v dětské paměti pevně uložena. Měli bychom se k ní časem vracet s připomínkou podstatných informací a alespoň jedenkrát za

pololetí nechat zaznít všechny poslouchané skladby znovu celé (*koncert na přání, poznávací soutěže...*).

Další možnosti náhledu na hudební dílo se nabízejí, zaměníme-li v předchozím postupu dvě části poslechu. Po úvodní motivaci bude následovat **poslech komentovaný**, do něhož učitel vstupuje svým komentářem a cílenými otázkami, může jej přerušovat, upozorňovat na určité jevy a pojmenovávat je. Hlavní část analýzy je tedy skrytá již v prvním poslechu. Až po dokonalém „přečtení“ skladby následuje **poslech nerušený**. Poučený posluchač má možnost poznané skutečnosti sám znovu nacházet a prožívat je v rámci souvislé ukázky. Chybí tu však efekt prvního komentářem nepoznamenaného emocionálního zážitku, který do značné míry pomáhá otevírat posluchačovu fantazii.

7.5. INTUITIVNÍ POSLECH

Přestože tato forma poslechu na první pohled nevychází z prostudovaného a analyzovaného hudebního materiálu a neopírá se o teoretické poznatky, ve své podstatě k těmto spěje. Z pohledu učitele vyžaduje stejně systematickou práci jako v předcházejících případech. Výrazná a nápaditá skladba je posluchačům předkládána bez jakéhokoliv komentáře ze strany učitele. Uchopení hudebního díla je tu zcela ponecháno na subjektu posluchače. Své spontánní reakce odrážející náladu díla s jeho emocionálním sdělením má možnost vyjádřit nonverbálními prostředky (užití libovolných výtvarných technik, pohybové ztvárnění – pantomima, výrazový tanec). Následná beseda vedená učitelem má za úkol objasnit volbu prostředků, stejně jako dát prostor k reakcím spolužáků. Musí být vedena velmi citlivě se snahou nabídnout inspiraci a podpořit kreativitu vyjádření.

Intuitivní poslech je zvláště oblíbený u mladších dětí, jimž dosud chybí dostatečná slovní zásoba, pozoruhodné jsou však i reakce starších dětí.

BARTOŠ, J. Z.: <i>Breviář posluchače hudby</i> . Praha 1983
BEDNÁŘ, K.: <i>Pohádky za oponou</i> . Praha 1967
BEDNÁŘ, K.: <i>Pohádky za druhou oponou</i> . Praha 1972
FOLPRECHTOVÁ, K.: <i>Didaktika poslechu hudby</i> . Olomouc 1992
HERDEN, J.: <i>My pozor dáme a posloucháme (+ MC)</i> . Praha 1994
HERDEN, J.: <i>Hudba jako řeč (MP k učebnici)</i> . Praha. 1994
HERDEN, J.: <i>Sémantický rozbor. Čítanka příkladů</i> . Praha 1997
HERDEN, J. - JENČKOVÁ, V. - KOLÁŘ, J.: <i>Hudba pro děti</i> . Praha. 1992
HOSTOMSKÁ, A.: <i>Příběhy, pověsti a pohádky paní hudby</i> . Praha 1989
HURNÍK, I.: <i>Umění poslouchat hudbu (+LP)</i> . Praha 1978
HURNÍK, I.: <i>Jak se hraje na dveře</i> . Praha 1973
HURNÍK, L.: <i>Tajemství hudby – odtajněno</i> . Praha 2000
KLÍMA, S., V.: <i>Muzikantské historky</i> . Praha. 1970
PRCHAL, J. - HOLUBEC, J.: <i>Populární hudba ve škole II (+CD)</i> . Praha 1998